ԱՐԳԵԼԱՓԱԿՈՑ ՊԱՏՄԱՀԵՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների առաջին համագումարը վերստին հավաստեց ազգամիջյան հարաբերությունների նկատմամբ բացառիկ ուշադրության կարևորությունը: Այսօր մեր իրականության մեջ լայն ու շահագրգիռ ձևով քննարկվում են ազգային հարաբերությունների պրոբլեմները: Եվ ասենք նաև, որ այդ քննարկումները հաճախ ուղեկցվում են զգացմունքային ավելորդ բորբոքումներով: Մեր կարծիքով՝ դա շատ ավելի արդյունք է այն բանի, որ մեզանում «ԽՍՀՄ-ում լուծված է ազգային հարցը» ոչ հեռու անցյալում օրենքի ուժ ստացած ձևակերպման հետևանքով շատերն անտեղյակ են ազգամիջյան հարաբերությունների ձևավորման պատմությանը: Այս անտեղյակության հետ միասին իր քայքայիչ ազդեցությունն է թողնում ազգամիջյան հարաբերությունների գիտակցական խեղաթյուրումը: Մակերեսային քննարկումն անգամ բացահայտում է այդ խեղաթյուրման նպատակը իր ամբողջ խորքով:

Ո՞րն է ելքը: Հնարավո՞ր է արդյոք հաղթահարել այդ ամենը: Այո՛, հնարավոր է, եթե մենք ազգամիջյան հարաբերությունների ներկա վիճակի, առաջացած բարդությունների ու ձևախեղումների օբյեկտիվ քննարկման խելամիտ եզրահանգումների համար վերադառնանք Լենինին, դիմենք նրա աշխատություններին ու խորհրդային իշխանության առաջին տարիների փաստաթղթերին: Մի խոսքով, այն ամենին, ինչը հիմք հանդիսացավ խորհրդային ֆեդերացիայի կազմավորման, ազգերի ինքնորոշման համար: Այդ վերադարձը առավել անհրաժեշտ է, որպեսզի լենինյան ժառանգությամբ մեր պատմական անցյալը իմաստավորենք այսօրվա պահանջների տեսանկյունից: Այդ վերադարձը, վերջապես, հարկավոր է՝ բացահայտելու լենինյան ֆեդերացիայից դեպի ստալինյան ավտոնոմիա տանող ամբողջ ճանապարհին եղած խոտորումները:

Ազգային պրոբլեմը բազմադեմ է: Լուծումները՝ բազմաթիվ: Դրանք, մեր կարծիքով, կախված են ամենից առաջ այն հանգամանքից, թե ինչից է առաջացել բուն այդ պրոբլեմը, որոնք են դրա արմատները, որովհետև ոչինչ չի գոյանում ինքն իրեն, առանց արտաքին և ներքին մղումների ու ազդակների: Այս առումով ուզում ենք առանձնակի ընդգծել պատմական գիտության դերը, և այնքանով, որքանով տվյալ դեպքում մեզ հետաքրքրում է Անդրկովկասը, ուշադրություն դարձնել դրան:

Մեծ է պատմական գիտության դերը մարդկանց հայրենասիրական, ինտերնացիոնալ դաստիարակության գործում: Մեծ է պատմության, իբրև գիտության, դերը ազգամիջյան հարաբերությունների կարգավորման գործում: Կեղծել պատմությունը՝ նշանակում է ժողովուրդների հարաբերության մեջ սեպ խրել, նրանց միջև բորբոքել փոխադարձ թշնամանք:

Արդարությունը պահանջում է ընդգծել, որ Անդրկովկասում վերջին շրջանում ազգամիջյան հարաբերությունների ավելի ու ավելի սրումը հենց պատմությունը կեղծելու հետևանք է: Մենք հակված չենք կարծելու, թե դա չեն գիտակցում նրանք, ովքեր կեղծ, պատմական իրականության հետ որևէ առնչություն չունեցող հորինվածքներ հրամցնելով ընթերցողին և մեկնաբանելով, փորձում են դրանք ներկայացնել իբրև պատմական ճշմարտություններ: Հենց այստեղ էլ գտնվում է ազգամիջյան հակամարտությունների խորացման գլխավոր պատճառներից մեկը:

Պատմության կեղծումը Ադրբեջանում հատկապես ակտիվացել է վերջին շրջանում՝ կապված ղարաբաղյան շարժման հետ: Միամիտ ընթերցողին կարող է զարմացնել, թե դա ի՞նչ կապ ունի ազգամիջյան հարաբերությունների սրման հետ: Ամենաուղղակի՛ կապ: Տարիներ շարունակ ադրբեջանցի պատմաբանները մեթոդիկ կերպով, պատմության տարրական ճշմարտությունները կեղծելով, իրենց ընթերցողներին պարտադրել են, օրինակ, Ղարաբաղը զուտ ադրբեջանական հող լինելու «տեսությունը»: Ինչպես ասում են՝ սուտն անընդհատ կրկնելուց ստի հեղինակներն էլ են սկսում հավատալ դրան: Եվ հիմա, երբ Ղարաբաղի հայ բնակչությունը ոտքի է ելել ու իր ցասումն է արտահայտում Ադրբեջանի կողմից տարիներ ի վեր կիրառվող հալածանքի, ճնշման ու ասիմիլյացիայի դեմ և պահանջում է միավորվել մայր հայրենիքի՝ Խորհրդային Հայաստանի հետ, մշտապես քարոզվող ստի ազդեցության տակ գտնվող ադրբեջանցի ընթերցողը զայրանում է, որ Ադրբեջանի ողորմածությամբ Ղարաբաղում բնակություն հաստատած հայերը շնորհակալության, երախտագիտության փոխարեն հողային պահանջ են ներկայացնում: Ինչպիսի՞ ապերախտություն, ինչպիսի՞ երախտամոռություն: Եվ ի պատասխան դրա՝ ադրբեջանցի պատմաբանների հնարած ստին գծի ամբոխը կազմակերպեց Սումգայիթը, դաս տալով «անհամենտ» հայերին:

Մենք համոզված ենք, որ սումգայիթյան ցեղասպանության կազմակերպիչներին քաղաքական գնահատական տալու ժամանակ անարգանքի սյունին կգամվեն նաև այն պատմաբաններն ու վայ մտավորականները, ովքեր իրենց ընթերցողներին դարձրել են իրենց սուտ տեսությունների կույր գերին ու հլու կամակատարը: Պատմաբանությունը շարունակվում է, այսօր ադրբեջանական մի շարք «մասնագետներ», օգտվելով պատմության մութ էջերի առատությունից, նորից են իրական պատմությունը հրամցնում գլխիվայր, փորձում բյուրիմացության մեջ գցել հասարակական կարծիքը և Ղարաբաղի հայ բնակչության արդար պահանջը ներկայացնել իբրև սահմանների վերաձևման պահանջ:

Գիտական լույս շրջաններին հայտնի է, որ ադրբեջանցի պատմաբանների «տեսությունը» գիտության հետ որևէ առնչություն չունի, և նրանց հետ վեճի բռնվելը անիմաստ աշխատանք է: Բայց դրա հետ մեկտեղ մենք պարտավոր ենք լայն հասարակայնությանը ներկայացնել նրանց ծիծաղաշարժ, անհիմն փաստարկները, հետևությունը թողնելով անաչառ ընթերցողին:

Հակահայկական մարզանքներում պատմության կեղծմամբ առանձնապես աչքի է ընկնում «Բակինսկի ռաբոչի» թերթը (դրան վերջերս բավական հանգամանալից անդրադարձավ «Երեկոյան Երևանը»), որն իր էջերը պատրաստակամորեն տրամադրում է մարդկանց, որոնք, հաշվի չառնելով պատմությունը, Լեռնային Ղարաբաղը համարում են Ադրբեջանի պատմական տարածք, իսկ մարզի հայերի արդարացի ընդվզումը՝ ոչ ավելի, ոչ պակաս Ղարաբաղը բռնի նվաճելու փորձ: Այդ անձանց շարքում առանձնապես աչքի է ընկնում ոմն Վ. Պոլոնսկի: «Կա պատմական իրողություն, — ոգևորված գրում է նա, — Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի կազմում է: Այն ստեղծվել է ժողովրդի ցանկությամբ, նրա կամքի համաձայն»:

Բայց մեզ հայտնի է, թե այդ «ժողովրդի կամքի համաձայն»-ը ինչպիսի խարդախ միջոցներով է իրականացվել: Մի պահ հավատանք «Բակինսկի ռաբոչի» թերթի խմբագրին ու հեղինակին և ընդունենք, որ 1923 թ. Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչությունը կամավոր, իր ցանկությամբ մտել է Ադրբեջանական Հանրապետության կազմի մեջ: Հավատանք և հայերին քարկոծողներին հարցնենք. ինչո՞ւ է ձեզ այդպես զայրացնում, որ հիմա էլ նույն ժողովուրդը իր կամքով, իր ցանկությամբ կամենում է միավորվել իր մայր հայրենիքին՝ Խորհրդային Հայաստանին: Ինչն է այստեղ անբնական, ինչո՞վ է այս արդար ցանկությունը վնաս հասցնում ժողովուրդների բարեկամությանը և ինտերնացիոնալիզմին, որի մասին վերջին շրջանում ինչ-որ շատ են խոսում հարևան հանրապետությունում:

Միայն ինտերնացիոնալիզմի, լենինյան դիրքերի վրա կանգնած գործիչն է ընդունակ հասկանալ և արդարացի պատասխանել մեր հարցմանը: Բայց ավա՜ղ: Վ. Պոլոնսկին իր շովինիստական, պանադրբեջանական նկրտումները փորձում է արդարացնել՝ վկայակոչելով Մ. Շահինյանի 1927 թ. գրած «Լեռնային Ղարաբաղ» ակնարկը, որտեղ նա գրել է, թե մարզը իր աշխարհագրական, տնտեսական դիրքով ավելի շատ Ադրբեջանի կողմն է և դրա համար էլ խորհրդային կարգերի հաստատումից հետո անցավ Ադրբեջանական Հանրապետության կազմի մեջ: Այս ամենից երևում է, որ ականավոր գրողը եղել է այն ժամանակվա ադրբեջանական ղեկավարների կեղծ հավաստիացումների ազդեցության տակ և հնարավորություն չի ունեցել թափանցել Ղարաբաղը Ադրբեջանի կազմի մեջ մտցնելու փաստի բոլոր ծալքերը և չի կարողացել խորությամբ ըմբռնել Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության իղձերն ու ցանկությունները: Ինձ բախտ է վիճակվել անձամբ ծանոթ լինել Մ. Շահինյանին: Հիշում եմ նրա ազնիվ պոռթկումը Բեյրութի հայկական թաղամասի ռմբակոծության հետևանքով մարդկային զոհերի կապակցությամբ և պատկերացնում եմ՝ հրաբխային ինչպիսի զայրույթով կփայլատակեր հումանիստ գրողի միտքն ու գրիչը՝ լսելով սումգայիթյան ցեղասպանության ահարկու լուրը:

Բայց վերադառնանք Պոլոնսկու մտավոր մարզանքին: «Լեռնային Ղարաբաղի «արդարացի» (չակերտումը Պոլոնսկունն է — Վ. Գ.) լուծման քարոզիչները, այն մտքով, ինչ իրենց ձեռնտու է մեկնաբանել, սկսում են վկայակոչել կուսակցության և կառավարության ղեկավարների ասույթները այն մասին, որ մեզանում ազգամիջյան հարաբերություններում կուտակվել են ոչ քիչ հարցեր, որոնց պետք է պատասխան տալ: Երկրի մասշտաբով դա այդպես է, իսկ անմիջապես Լեռնային Ղարաբաղի հարցում ընդունված է որոշում, որը կշռադատված ու անշրջելի վերջակետ է դրել բոլոր հարցերի վրա»: Ոչ ավելի, ոչ պակաս: Ուրեմն Լեռնային Ղարաբաղում ոչ մեկի ազգային արժանապատվությունն ու իրավունքը չեն ոտնահարվել, անմեղ մարդկանց արյուն չի հեղվել, իսկ եթե եղել է, ապա մենք՝ հայերս, պետք է լռենք, թե չէ կլինի այնպես, ինչպես Նախիջևանում:

Այսպիսի ահաբեկիչ քարոզից հետո «Բակինսկի ռաբոչի» թերթը կոչ է անում «ամեն ինչ անել, որպեսզի վերականգնվեն բարիդրացիական, եղբայրական հարաբերությունները ադրբեջանցի և հայ բնակչության միջև»: Սա՝ խոսքով: Իսկ գործով, իրենց մոլեգին քաղաքականությամբ, պատմության հետ որևէ առնչություն չունեցող փաստարկներով խանգարում են այդ հարաբերությունների կարգավորմանը: Ըստ Ազինֆորմի պաշտոնական հաղորդման, «ադրբեջանական ժողովուրդը իր ամբողջ պատմության ընթացքում միշտ հյուրընկալություն է ցույց տվել փորձանքում հայտնվածներին: Նա շուրջ 200 տարի առաջ Ղարաբաղում սրտանց ընդունեց առաջին հայ վերաբնակներին՝ հարազատ վայրերից վտարվածներին: Սակայն հանրապետության յուրաքանչյուր քաղաքացուն անսահման թանկ է նրա ամեն մի թիզ հողը: Եվ դա պետք է հիշեն բոլորը»:

Այս հակապատմական նկրտումներին լրջության տեսք տալու միտումով «Բակինսկի ռաբոչի» թերթը դիմում է կեղծիքի (այլ կերպ չի կարելի բնութագրել, քանի որ այս տարվա տպագրված հարցազրույցից պարզ չէ, թե ով է հարցազրույցի հեղինակը, երբ և ինչ միջոցներով է այդ «հարցազրույցը» հայտնվել թերթի էջերում): Ադրբեջանի հարցերի մասնագետ, ամերիկյան խորհրդագետ Թադեուշ Սվյատոխովսկին թերթի թղթակցի հարցերին իբր պատասխանել է. «Այժմ Անդրկովկասում, ներառյալ նաև Ադրբեջանում, ապրող հայերը եկվոր են և ոչ թե բնիկ ժողովուրդ: Նրանց մեծ մասը Իրանից և Թուրքիայից վերաբնակեցվել է 19-րդ դարում: Նրանց պահանջները անօրինական են ու անհիմն: Լեռնային Ղարաբաղը պատմականորեն ադրբեջանական հող է»:

Եվ այս ամենին հետևում է Լեռնային Ղարաբաղի տևական տնտեսական շրջափակումը: Հայ բնակչության հասցեին ահաբեկումները իրական փաստի են վերածվում: Հայաստանի երկրաշարժից տուժած շրջանների վերականգնման համար երկրի տարբեր կողմերից շինանյութերով ու վառելիքով բեռնված հազարավոր վագոններ հարևան հանրապետությունից դժվարությամբ են տեղ հասցվում: Փաստորեն Խորհրդային Հայաստանն էլ է դրված տնտեսական շրջափակման վտանգի մեջ և այդ ահաբեկումով մեզ բարեկամության կոչ է արվում: Մի՞թե ցինիկությունը, Լենինի դիպուկ արտահայտությամբ՝ քաղաքական պոռնկությունը չափ ու սահման չունեն: Հայ ժողովրդի պատմությունը լեցուն է ահաբեկումներով, «բարեկամության», «եղբայրության» պարտադրելու փաստերով: Հենց դեմոկրատիայի, հրապարակայնության խորացման կուսակցության հռչակած կուրսը մեզ հնարավորություն է տվել այլևս չլռել և անցյալ ու ներկա ահաբեկումների դեմ հանդես գալ վճռականորեն:

Անդրկովկասի առաջադեմ ուժերը հեղափոխությունից առաջ և հատկապես հետո ամեն ինչ անում էին ժողովուրդների ինտերնացիոնալ բարեկամության հաստատման ու ամրապնդման համար: Մենք հավատացել ենք նրանց ազնիվ մղումներին և բազում անգամ համակվել հայ ժողովրդի համար այդ բարեկամության կենսական նշանակության մեջ: Բայց անցած տասնամյակներում, դժբախտաբար, ասպարեզում տեղ գրավեցին մարդիկ, որոնք ազգամիջյան հարաբերությունների մեջ առաջին պլան մղեցին խմբակային էգոիզմը: Ղարաբաղյան պրոբլեմը պարզապես այդ անձանց ստիպեց այլևս ծածկադմբով չխոսել, այլ հանդես գալ բացահայտ: Այդ անձանց մեջ առանձնապես աչքի է ընկնում ոչ անհայտ Զիա Բունիաթովը, որը իր վրա է վերցրել հայ-ադրբեջանական հարաբերությունը բարդացնելու անշնորհակալ առաքելությունը: Վերջերս Ադրբեջանի գիտությունների ակադեմիայի ընդհանուր ժողովում, որը պետք է հանրագումարի բերեր, ըստ երևույթին, հանրապետության գիտնականների ներդրումը ժողովրդական տնտեսության, գիտության ու մշակույթի ասպարեզում, հանդես եկավ Զ. Բունիաթովը և ի լուր աշխարհի հայտարարեց իր նոր «տեսության» մասին:

«Մենք, — ասաց Զ. Բունիաթովը, — ապրում ենք կոմունալ բնակարանում, որը կոչվում է Անդրկովկաս: Այստեղ չի կարելի, որ որևէ մեկը ասի, թե ով է ավելի հինավուրց»:

Համոզված ենք, որ ընթերցողը դեռ հիշում է Արկադի Ռայկինի երգիծապատումը կոմունալ բնակարանի բարքերի մասին: Դժվար է գալիս, որ, ըստ Բունիաթովի «տեսության», ով ավելի ցինիկ է, լկտի, նա էլ կոմունալ բնակարանի տերն ու տիրակալն է լինելու: Իսկ մյուսները պետք է հլու-հնազանդ ենթարկվեն իրենց ճակատագրին ու եթե հանկարծ փորձեն դժգոհել, բողոքել, մի գեղեցիկ օր նրանց առջև կփակվեն կոմունալ բնակարանի դռները, իսկ իրերը դուրս կնետվեն, իհարկե, պիտանին, օգտակարը յուրացնելով:

Մենք չպետք է զարմանանք, որ Ադրբեջանի գիտական այդ բարձրաստիճան համաժողովում Բունիաթովը իրեն թույլ է տվել հրապարակավ վիրավորել Անդրկովկասում ապրող բոլոր ժողովուրդներին, այլ պետք է զայրանանք, որ ժողովին ներկա կոմունիստները, այդ թվում և Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղարը, լռությամբ համաձայնել են Բունիաթովի «տեսությանը»: Մենք այսօր ափսոսանք պիտի հայտնենք, որ ինտերնացիոնալիզմի ճանաչված կենտրոն համարվող Բաքու քաղաքում Զիա Բունիաթովի նման «գիտնականը» ազատ կերպով սերմանում է ազգամիջյան թշնամանք:

Ազգամիջյան հարաբերություններում առաջացած լարվածության պայմաններում ավելի, քան երբևէ, ամեն մի ժողովրդի ազնիվ մտավորական բարոյապես պարտավոր է իր ժողովրդի հետ լինել, ասել նրան ամբողջ ճշմարտությունը և համախմբել համամարդկային վեհ գաղափարների շուրջ, նրան դաստիարակել բոլոր ժողովուրդների նկատմամբ անկեղծ հարգանքի զգացմունքով: Անդրկովկասի ժողովուրդները՝ ադրբեջանցիները, վրացիները, հայերը և մյուսները, համաշխարհային քաղաքակրթությանը պարգևել են այնպիսի պայծառ դեմքեր, որոնք իրենց արժանի տեղն են գրավել պատմության մեջ: Բայց այդպիսի՞ն է արդյոք Ադրբեջանի գրողների միության ղեկավարը՝ ոչ անհայտ Անարը: Պղտոր կիրքը ընդհանրապես պատիվ չի բերում ամեն մի սովորական մարդու: Բայց եթե այդ պղտոր կրքի գերին է դարձել սեփական ժողովրդի ազնիվ իղձերն արտահայտելու ու մարմնավորելու կոչված գրողը, մտավորականը, ապա այստեղ ավելորդ է խոսել տվյալ գրողի՝ հումանիզմին հավատարիմ լինելու մասին: Ահա, իրեն հումանիստ գրող համարող Անարը, իր բոլոր հրապարակային ելույթներում հայ ժողովրդին վարկաբեկելու հետ միասին, մոռանալով իր համար նվազ ծանոթ պատմության ասպարեզ, միայն իրեն հայտնի փաստերով ապացուցում է, որ Լեռնային Ղարաբաղը պատմականորեն միշտ էլ եղել է Ադրբեջանի կազմում և Ադրբեջանի սուվերենության վրա «ձեռք բարձրացնող» հայերին պատասխանատվության ենթարկելու պահանջ է դնում համաշխարհային հասարակայնության առջև: Եվ հանկարծ Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանի պատմականորեն, անհիշելի ժամանակներից, անկապտելի մասը համարող վայ «պատմագետ» գրողը, ընկնելով էքստազի մեջ, ֆրանսիացի լրագրողներից մեկի «եթե հանրաքվե կատարվի Լեռնային Ղարաբաղի մեջ, եթե ժողովրդին մեծամասնությունը ուզե կցուիլ Հայաստանին, Ձեր ընդդիմությունը դեմոկրատական կը նկատե՞ք» հարցին պատասխանում է. «Եթե Քորսիկայի մեջ հանրաքվե կատարվի և եթե ժողովրդին մեծամասնությունը ուզէ կցուիլ Իտալիոյ, և եթե դուք ալ ընդդիմանաք, ասիկա դեմոկրատական կը նկատե՞ք» («Զարթոնք», 11.12.88 թ.):

«Բակինսկի ռաբոչի» թերթը 1989 թ. օգոստոսի 13-ին տպագրել է իրավաբանության թեկնածու Բ. Տրևեթինի «Իրավական պետությունը սկսվում է օրենքը հարգելով» հոդվածը: Չխորանալով հեղինակի առանց այն էլ սաղր գիտելիքների մեջ, ասենք, որ նա նույնպես փորձում է ապացուցել Լեռնային Ղարաբաղի ադրբեջանական հող լինելը, գրելով, թե հայ բնակչության աննշան մասը այնտեղ բնակություն է հաստատել պատմական մի շարք պատճառների հետևանքով: Բայց կեղծարար իրավագետը լավ կլիներ իր ընթերցողներին ասեր մերկապարանոց ճշմարտությունը (որից այնպես վախենում են, ինչպես կրակից), այն, թե ադրբեջանցիները ընդհանրապես Անդրկովկասում, մասնավորապես հայոց Արցախում պատմական ի՞նչ պատճառների հետևանքով են բնակություն հաստատել: Գիտակցաբար շրջանցելով այս հարցերը, հոդվածագիրը հրաշակում է. «Ադրբեջանական ԽՍՀ-ի տարածքում հայ բնակչությանը ազգային ինքնավարություն տալը պետք է դիտել հայ ժողովրդի ազգային զգացմունքների նկատմամբ ադրբեջանցիների կողմից ցուցաբերված ինտերնացիոնալ բարձր համերաշխության և խոր հարգանքի նշան»:

Ոչ ավելի, ոչ պակաս: Այսպես են վարվել բոլոր ժամանակներում բոլոր նվաճողները: Նվաճել են երկիրը, յուրացրել նրա մշակույթը, ոչնչացրել նրա ստեղծագործ ուժերը և հետո շնչելու իրավունքից չզրկելը ներկայացրել իբրև «խոր հարգանքի նշան»: Իսկ վերոհիշյալ կեղծարարը նույնիսկ թերթի մեկ էջի ծավալով հոդվածում այդ «խոր հարգանքի» ոչ մի ապացույց, ոչ մի օրինակ, ոչ մի փաստ չի բերում: Ասենք, ինչպե՞ս բերի, երբ այդպիսիք անցած տասնամյակներում չեն եղել: Բայց մենք հիշեցնենք «Բակինսկի ռաբոչի» թերթի լրագրողներին սումգայիթյան եղեռնը, որը դատապարտելու համար տող անգամ չի գրվել: Հիշեցնենք Բաքվից ու Ադրբեջանից վտարված 200 հազար հայերի դառը ճակատագիրը և վերջապես այն բազում հարձակումներն ու բռնությունները, որ գնալով սաստկանում են Խորհրդային Ադրբեջանում ապրող հայերի նկատմամբ: Այս ամենի փոխարեն հեղինակը պնդում է, թե «եկել է ժամանակը, առանց հետաձգելու, պաշտոնապես ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի և Ադրբեջանական ԽՍՀ Գերագույն խորհրդի մակարդակով հայտարարել, որ ԼՂԻՄ-ը եղել է, կա ու կմնա որպես Ադրբեջանական ԽՍՀ տարածքի անկապտելի մաս»:

Եվ փոխանակ դատապարտելու Ադրբեջանում պետական մակարդակով կազմակերպված հայ բնակչության ջարդերը, նրա նկատմամբ կիրառվող մասսայական բռնությունները, «Բակինսկի ռաբոչի» թերթը անհիմն մեղադրանք է ներկայացնում «Կռունկ», «Ղարաբաղ» և մյուս ոչ պաշտոնական կազմակերպություններին, բանն այնպես ներկայացնելով, որ կարծես դրանք են Ադրբեջանում ապրող հայերի նկատմամբ բռնություններ կիրառողները:

Նույն «Բակինսկի ռաբոչի» թերթը Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության արդար պահանջը համարում է «Մեծ Հայաստանի» մասին գեոպոլիտիկական երազանք: Թերթը փիլիսոփայական գիտությունների թեկնածու ոմն Ռ. Մուսաբեկովի հոդվածով պաշտպանության տակ է վերցնում նաև հոգեհարազատ Թուրքիային «Մեծ Հայաստանի» մասին երազողներից: ԼՂԻՄ-ը՝ գեոպոլիտիկական մեծնաքի էպիզոդներից մեկը համարելով, Մուսաբեկովը դժգոհում է, որ «ԽՍՀՄ ժողովրդական դեպուտատների համագումարի ամբիոնից Հայկական ԽՍՀ-ից ժողովրդական դեպուտատ, հայտնի ակադեմիկոսի շուրթերից հնչեց բուրժուական հանրապետությունից որևէ տարածքային պահանջի բացակայության մասին խորհրդային կառավարության հայտարարության հերքում»: Ընթերցողը երևի կռահեց, որ խոսքը վերաբերում է աշխարհահռչակ գիտնական Վ. Համբարձումյանի ելույթին, ելույթ, որը արտահայտելով բովանդակ հայ ժողովրդի կամքը, քաղաքակիրթ աշխարհի առջև ամբողջ ուժով վերստին դրեց 1915 թ. հայոց մեծ եղեռնի բուն կազմակերպիչներին ու 1988 թվականի փետրվարին սումգայիթյան եղեռնի կազմակերպիչներին անվերապահ դատապարտելու արդար պահանջը: Ահա թե ինչը դուր չի եկել «Բակինսկի ռաբոչի» թերթին:

Եվ, վերջապես, 1989 թ. օգոստոսի 15-ին Բաքվում հրավիրված մտավորականության և հասարակայնության ներկայացուցիչների, թող թույլ տրվի ասել, խառնաժողովը պատռեց բոլոր դիմակները, ընդունելով նամակ՝ ուղղված ադրբեջանական ժողովրդին: Այս նամակում բացեիբաց ի լուր ամենի ասվում է այն, ինչ տասնամյակներ շարունակ շողոմության շղարշով պարուրված հնարամիտ նպատակները ինտերնացիոնալիզմի մասին ազդարար խոսքերի տակ թաքցնում էին Ադրբեջանի կուսակցական, պետական պաշտոնյաները: «Երեկոյան Երևանը» այս մասին ևս գրել է բավական դիպուկ և հանգամանալից, այնուամենայնիվ, կրկնենք, որ մարդկային բանականության ու քաղաքակրթության թշնամիների զինանոցից փոխ առած այդ ահասարսուռ նամակը ադրբեջանական ժողովրդին

(Շարունակությունը՝ 4-րդ էջում)

ԱՐԳԵԼԱՓԱԿՈՂ ՊԱՏՄԱՀԵՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

(Սկիզբը՝ 3-րդ էջում)

կոչ է անում մոբիլիզացնել իր քարոզչական, քաղաքական և ֆինանսական ուժերը... ընդդեմ հայ ժողովրդի, որի՝ Ադրբեջանում իր զավակների անվտանգությունն ապահովելու պահանջը նամակի հեղինակները որակում են իբրև անսահման լկտիության և հանցագործության:

Ի՞նչ է սա. 21-րդ դարի նախաշեմի ֆաշի՞զմ, երիտթուրքերի հնչակած պանթուրքիզմի հայահալած գործողությունները պետականորեն օրինագրելու պրակտիկ քա՞յլ: Ինչպե՞ս հավատալ, որ այս նամակը ընդունել են իրենց հումանիստ, ինտերնացիոնալ, քաղաքակիրթ համարող ազգի մտավորականության ներկայացուցիչները:

Բայց մենք հավատում ենք բանականության հաղթանակին: Հավատում ենք, որ հարևան Ադրբեջանում կգտնվեն իսկական ինտերնացիոնալիզմին հավատարիմ մարդիկ, որոնք իրենց ձայնը կբարձրացնեն Ադրբեջանում ապրող հայ բնակչության նկատմամբ կիրառվող վայրագությունները կանխելու պահանջով:

Այս հավատով էլ օրերս Սպանդարյանի շրջանի կուսակցական, խորհրդային, կոմերիտական ու արհմիութենական ակտիվի կայացած ժողովը, արտահայտելով աշխատավորական կոլեկտիվների, բոլոր բնակիչների կամքը, վճռականորեն ընդգծեց, որ եթե Ադրբեջանի կուսակցական կազմակերպությունները, առաջադեմ մտավորականները իսկապես հավատարիմ են բազմազգ Բաքվի հեղափոխական ավանդույթներին, Անդրկովկասի աշխատավորների միջև եղած բարեկամությանը, ապա շտապ կարգով անհետաձգելի միջոցներ կձեռնարկեն Լեռնային Ղարաբաղի շրջափակումը գործնականում վերացնելու, Ադրբեջանի հայ բնակչության նկատմամբ բռնությունները կանխելու համար և դրանով իսկ կնպաստեն հայ-ադրբեջանական հարաբերությունների նորմալացմանը:

Մենք ամբողջովին պաշտպանում ենք ռեգիոնում դրության կայունացմանն ուղղված՝ Հայաստանի կոմկուսի Կենտկոմի ձեռնարկած միջոցառումները և վճռականորեն պահանջում Ադրբեջանի կոմկուսի Կենտկոմից վճռական քայլեր անել Ադրբեջանում անմեղ հայ բնակչության նկատմամբ կիրառվող անմարդկային բռնությունների կատարողներին, դրանց հրահրողներին և մեր երկու ժողովուրդների բարեկամությունը խարխլող ուժերին օրենքի ամբողջ խստությամբ պատժելու ուղղությամբ:

Այսօր, քան երբևէ, մեզ անհրաժեշտ է համախմբել բոլոր ուժերը, հանդես բերել միասնություն, վճռականորեն մերժել մեզանում իրադրությունն ավելի սրելու անխոհեմ փորձերը: Սա պետք է լինի մեր կուսակցական, խորհրդային, կոմերիտական, արհմիութենական կազմակերպությունների, ժողովրդի հասարակական և ոչ ֆորմալ միավորումների, աշխատավորական կոլեկտիվների, բոլորի, բոլորի ամենաառաջնահերթ խնդիրը:

Մենք պարտավոր ենք այս պրոբլեմների մասին խոսելիս մեզ համար պարզել ամենակարևոր հարցը: Ինչո՞ւ այդպես ստացվեց, ինչո՞ւ ադրբեջանցի պատմաբաններին հաջողվեց անարգել կեղծել պատմությունը, յուրացնել հայ ժողովրդի մշակույթի գանձերը կամ ոչնչացնել այն ամենը, ինչ հիշեցնում է հայկականը: Եվ, վերջապես, ովքե՞ր են մեղավոր, որ հանցավոր դիտավորություն ունեցողը բռնում է հանցագործության ուղին:

Որքան էլ դառը լինի, ես պետք է ասեմ՝ առաջին հերթին մեղավոր ենք մենք՝ Հայաստանի պատմաբանները, մտավորականները, կուսակցական, պետական գործիչները:

Տարիներ, տասնամյակներ շարունակ մեր հանրապետության կուսակցական, պետական շատ գործիչներ, որոնց մեջ, դժբախտաբար, զգալի թիվ էին կազմում տեխնոկրատները, ցավալի կերպով չիմանալով սեփական ժողովրդի պատմությունը, մի տեսակ քամահրանքով էին վերաբերվում ադրբեջանցի պատմաբանների կեղծիքների նկատմամբ մեր առանձին պատմաբանների նույնիսկ թույլ, անմեղ դժգոհության փորձերին: Գրեցի «քամահրանքով» և մտաբերեցի, որ դա մեղմ է ասվում, քանի որ հաճախ այդ փորձերը որակվում էին որպես երկու ժողովուրդների միջև հաստատված բարեկամության նկատմամբ ոտնձգություններ: Դրա փոխարեն հաստատվում էր հանրապետությունների ղեկավարների «բարեկամությունը»: Հիմա ո՞վ չի հիշում այն սրտառուչ ընդունելությունները, որ կազմակերպվում էին «վերևից» Հ. Ալիևի Հայաստան կատարած յուրաքանչյուր այցի ժամանակ: Այդ հանդիպումների ընթացքում, հատկապես Երևանի ձեռնարկություններում կազմակերպված միտինգների ժամանակ, երկար, րոպեներ տևող ծափահարություններ էին կազմակերպվում Հ. Ալիևի պատվին: Նրա կողքին կանգնած մեր սեփական ղեկավարներից մեկի ազդանշանով Ալիևի ելույթը ընդմիջվում էր բազմաթիվ ծափերով...

Հիշենք նաև, թե ինչպես մեր առանձին պատմաբանների փորձերը՝ բացանցելու հայ ժողովրդի պատմության խոր շերտերը, ծաղրվում էին տեխնոկրատների կողմից. «Ի՞նչ օգուտ, որ ժողովրդի պատմությունը խորացնենք էլի 500 տարով»: Հիշենք մեր պատմաբանների առանձին խմբերի միջև «Ուրարտու—Հայաստան» ըսկզբունքային վեճում այս կապն անտեսողների հոխորտացող գիտականությունը, որից էլ օգտվում էին նաև Ադրբեջանի գիտնականները: Օրինակները կարելի է անվերջ շարունակել: Եվ այդպես, «հանկարծ որևէ բան դուրս չգա» անսկզբունք բանաձևը դարձել էր բոլորիս համար անտանելի կապանք, իսկ հարևան հանրապետության ոչ կուսակցական ու պետական գործիչները, ոչ էլ գիտնականները երբեք չնահանջեցին վերոհիշյալ բանաձևի առջև: Ասենք, ինչո՞ւ նահանջեին, երբ մյուս կողմը առանց դիմադրության զիջում էր դիրքերը:

Երկրորդ. մեղավոր են երկրի առաջատար գիտական հաստատություններում աշխատող տարբեր ուղղությունների մասնագետները, որոնց վրա ընկնում է հայ ժողովրդի և ընդհանրապես Անդրկովկասի ժողովուրդների պատմությունը ամեն կարգի կեղծարարներից չպաշտպանելու ամբողջ պատասխանատվությունը: Այստեղ առաջին պլանի վրա են կանգնած ԽՄԿԿ Կենտկոմին առընթեր մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտը, ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի պատմության ինստիտուտը, գիտական մյուս հաստատությունները, որոնց ուղղված մեր պատմաբանների առանձին և կոլեկտիվ հարցադրումները այդպես էլ մնացին անպատասխան ու անպաշտպան: Այդ ամենը հիշելու համար կպահանջվեն բազում էջեր:

Բայց, այնուամենայնիվ, հիշենք մի երկու փաստ: Մամուլից հայտնի է, որ 1989 թվականի հուլիսի 4—6-ը ԽՄԿԿ Կենտկոմին առընթեր մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտում գումարված «կլոր սեղանի» թեման էր «ԽՍՀՄ-ում ազգամիջյան հարաբերությունների սոցիալ-քաղաքական պրոբլեմներ. տեսություն և պրակտիկա»:

Այստեղ զեկուցումներ կարդացին նաև մարքսիզմ-լենինիզմի ինստիտուտի դիրեկտոր, ակադեմիկոս Գ. Սմիռնովը և ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի Ազգությունների խորհրդի նախագահ Ռ. Նիշանովը: Այդ զեկուցումները տպագրված են «Պոլիտիչեսկոյե օբոզրենիե» ամսագրի 1989 թվականի 12-րդ համարում: Վերոհիշյալ հեղինակները ազգամիջյան հարաբերությունների մասին կրկնելով բազմաթիվ հանրահայտ ճշմարտություններ, որևէ խոսք չասելով Սումգայիթում հայ բնակչության նկատմամբ կազմակերպված եղեռնի մասին, հարկ չհամարեցին նույնիսկ անդրադառնալ Ադրբեջանի կողմից Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության ազգային ինքնորոշման իրավունքը կոպտորեն սահմանափակելու, հալածանքի, հետապնդման, ինքնավար մարզը տնտեսականորեն շրջափակման ենթարկելու հակալենինյան քաղաքականությանը:

Եվ դրա փոխարեն նրանք «արցունք են թափում» Ախալքալաքի և Ախալցիխեի հայերին հալածելու և հետապնդելու համար:

Ի՞նչ նպատակ են հետապնդում նրանք: Մի՞թե չեն փորձում դրանով հասարակական ուշադրությունը շեղել Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության նկատմամբ կիրառվող բարբարոսությունից և սրել հայ-վրացական բարիդրացիական հարաբերությունները: Ո՞ւմ է պետք ազգամիջյան հարաբերությունները ավելի սրելու այս էսկալացիան:

Իսկ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1988 թվականի հուլիսի 18-ի նիստում երկու հայտնի գիտնականների՝ Ե. Պրիմակովի և Ա. Լազունովի ելույթներում արտահայտած կարծիքնե՞րը: Այդ ինչպե՞ս թե պատմությունը ծանրակշիռ փաստարկ չէ ժամանակակից հարցերում, այն էլ՝ ազգամիջյան. այդ ինչպե՞ս թե հնարավոր չէ ապացուցել, թե այս կամ այն ժողովուրդը երբվանից է ապրում տվյալ տարածքում: Եվ սա պնդում է պատմաբան ակադեմիկոսը, այն ժամանակ ԽՍՀՄ գիտությունների ակադեմիայի էկոնոմիկայի և միջազգային հարաբերությունների ինստիտուտի դիրեկտորը: Եթե հետևենք այս դատողությանը, ապա ամեն մի ագրեսոր ոտնձգություն կանի իր հարևանի նկատմամբ և կմնա անպատիժ: Կամ՝ ակադեմիկոս Ռ. Լազունովի անվերապահ պնդումը՝ «խոսք լինել չի կարող ինքնավար մարզը Հայկական ԽՍՀ-ի կազմի մեջ մտցնելու մասին»: Երկրի առաջնակարգ ուսումնական հաստատության ղեկավարը պարտավոր էր գոնե նիստում ելույթ ունենալուց առաջ նեղություն կրել ուսումնասիրելու իր դատին հանձնված ժողովրդի իրական պատմությունը, չխոսելով արդեն իրավունքի տարրական նորմերը սերտելու մասին:

Ժամանակն է ամբողջ ձայնով ասել, որ վերոհիշյալ և մի շարք այլ պատմաբանների ու մասնագետների մեղքը ևս մեծ է ադրբեջանցի պատմաբանների ձեռքերը ազատ թողնելու համար, և համոզված ենք, որ երկրի առաջադեմ մասնագետները, գիտնականները ի վերջո իրենց ծանրակշիռ խոսքով կնպաստեն ոչ միայն հայ ժողովրդի պատմության՝ օրը ցերեկով կատարվող թալանը կանխելուն, այլև իրենց բողոքի հուժկու ձայնով պաշտպան կկանգնեն Ադրբեջանում հալածված հայ բնակիչներին:

Մենք սպասում ենք, որ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդը, երկրի կառավարությունը և ԽՄԿԿ Կենտկոմը ի վերջո կդիմեն ազդեցիկ միջոցների՝ Ադրբեջանում հայ բնակչության անվտանգությունն ապահովելու համար:

Եվ վերջապես մի նկատառում ևս: Մեր կարծիքով՝ սխալ է, երբ Լեռնային Ղարաբաղի հարցի լուծումը կապում են սահմանների վերաձևման հետ: Հենց մեր հարևան հանրապետությունում այս կռվանն են օգտագործում Լեռնային Ղարաբաղի շուրջն ստեղծված իրադրությունում: Մինչդեռ Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության պահանջը բոլորովին այլ բան է, ավելին, քան սահմանների վերաձևմամբ Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանին միացնելու պահանջը: Լուծել Լեռնային Ղարաբաղի պրոբլեմը՝ նախ և առաջ նշանակում է միավորել մի ժողովրդի արհեստականորեն, անարդարացի բաժանված երկու հատված:

Այս է գլխավորը: Իսկ դրան հասնելու համար հարկավոր է ազգամիջյան հարաբերությունների կարգավորման գործում վճռական վերադարձ կատարել դեպի ազգերի ինքնորոշման սկզբունքը, ինչին որ, մեր խոր համոզմամբ, կկողմնորոշի ԽՄԿԿ առաջիկա պլենումը:

ՎԼ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
ՀԿԿ Սպանդարյանի շրջկոմի առաջին քարտուղար, պատմական գիտությունների դոկտոր